

ГОЛОСИ БОРОТЬБИ

Інформаційні матеріали до 80-річчя Української повстанської армії та Дня захисників і захисниць України

Вступ

Ключові зауваги

День захисників і захисниць України

Історія УПА у вимірах

Світовий контекст

Український вимір визвольного руху

Українська повстанська армія

Голоси боротьби

Вступ

14 жовтня Україна відзначає День захисників і захисниць, згадуючи всіх, хто в різні часи обороняв та боронить нині наш суверенітет і територіальну цілісність.

Також відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках» від 17 грудня 2021 року № 1982-IX з метою консолідації та формування історичної свідомості Українського народу, збереження національної пам'яті в країні відзначатимуть 80 років із часу створення Української повстанської армії – формації, яка відіграла вагомий роль в утвердженні української національної ідеї, боротьбі за незалежність України, збереженні та примноженні військових і державотворчих традицій.

Український інститут національної пам'яті з цієї нагоди підготував інформаційні матеріали та презентацію, присвячені визвольній боротьбі Українського народу, повстанцям та учасникам визвольного руху, які виборювали державність і незалежність.

Ключові зауваги

14 жовтня на державному рівні відзначаємо дві дати, які нероздільно пов'язані військовими традиціями, героїзмом, історією воїнства, боротьбою за державність – День захисників і захисниць України й 80-річчя створення Української повстанської армії (14 жовтня 1942-го року є символічною датою

постання УПА відповідно до постанови Української Головної Визвольної Ради від 30 травня 1947 року).

Цього року вшануємо сучасних захисників і захисниць України та воїнів УПА під гаслом «Боролись! Боремось! Поборемо!».

Україна має унікальну історію воїнства. Кожна її сторінка сповнена звитягами різних поколінь оборонців рідної землі, які сформували особливий характер та образ сучасних захисників і захисниць України. Їхніми провідними рисами є патріотизм і відчайдушність, відвага і честь.

Українська повстанська армія – військово-політична формація Українського національно-визвольного руху, яка прагнула відновити українську державність. Боротьба повстанців за незалежність України проти нацистів і советів є яскравим прикладом самовідданості та жертвовності.

УПА стала продовженням визвольного руху періоду Української революції 1917–1921 років, підпільно-бойової Української військової організації та Організації українських націоналістів. Боротьбу повстанців у формі беззбройного опору підхопив дисидентський рух 1960-х років і національно-демократичне відродження кінця 1980-х – початку 1990-х.

У 1940-х роках УПА боролася і проти нацистів, і проти комуністів. Комуністичний режим затаврував повстанців як посібників нацистів і багато років так намагався показувати бандерівців. Вони й досі є головними антигероями російської пропаганди.

Український визвольний рух мав загальноукраїнський характер.

Національне підпілля в роки Другої світової війни діяло в усіх регіонах України від Галичини до Криму й Донеччини. Діяв Провід ОУН на південно-східних українських землях із центром у місті Дніпрі.

Сучасні Збройні сили України незламні, як воїни УПА. Вони наслідують військові традиції повстанців. Зокрема, гасло «Слава Україні!» у 2018 році стало офіційним військовим вітанням, а пісня «Зродились ми великої години», яка з 1932 року була гімном ОУН, – тепер марш українського війська. Мазепинка – головний убір Українських січових стрільців, поширена у Галицькій армії, Карпатській Січі та найупізнаваніший елемент однострою УПА – від 2017-го є офіційним головним убором Збройних сил України.

Цьогоріч Президент України запровадив відзнаку «Хрест бойових заслуг» для відзначення військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань за видатну особисту хоробрість і відвагу або видатний геройський вчинок під час виконання бойового завдання в умовах небезпеки для життя і безпосереднього зіткнення із супротивником; видатні успіхи в управлінні військами під час

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

ведення воєнних дій. Ця державна нагорода візуально та символічно відтворює відзнаку УПА, створену повстанським художником Нілом Хасевичем.

Повернення до повстанських традицій не випадкове. Нині ми продовжуємо ту саму боротьбу, яку вела УПА, – боротьбу за свободу проти того ж ворога – російського імперіалізму.

Тоді й зараз ворог – один.

У повномасштабній війні, розв'язаній РФ, українці зі зброєю в руках боронять незалежність не лише власної держави, а й країн Європи.

Сьогодні світ знову зіткнувся з режимом, який прагне поділити кордони й прямує до новітнього тоталітаризму, який отримав назву «рашизм». Цей неологізм, що виник від поєднання слів «раша» (від англійського russia) і «фашизм», поки що не належить до наукового та офіційного дискурсів, але його знає кожен українець. Для нас він уособлює беззаперечне зло, яке несе вбивства, руйнування, геноцид.

Нинішні злочини російських військових свідчать про їхній свідомий намір знищити українців. Так було, зокрема, в 1918 році в захопленому більшовиками Києві, коли за місяць було вбито від 3 до 5 тисяч людей. Так було в 1932–1933 роках, коли Сталін та радянський режим організували Голодомор-геноцид, і пізніше, коли мільйони українців стали жертвами репресій комуністичного тоталітарного режиму. До прикладу, за участь в УПА чи її підтримку каральні органи СРСР репресували понад 500 тисяч осіб.

Тому сьогоднішня війна – не лише за майбутнє, а й за наше минуле – за правдиву історію та пам'ять про борців за незалежність і жертв злочинів, вчинених комуністичним і рашистським режимами.

Війна формує та гартує нас. Своїм героїзмом ми викликаємо повагу і змінюємо світ. Боремося за свободу та незалежність, за утвердження національної гідності. Віримо, що нинішні захисники та захисниці, пам'ятаючи чин повстанців, здобудуть перемогу.

День захисників і захисниць України

Україна на державному рівні почала відзначати День захисника саме 14 жовтня у 2014 році. Щорічне державне свято було встановлене Указом Президента України «Про День захисника України» від 14 жовтня 2014-го № 806 на відзначення мужності та героїзму захисників незалежності й територіальної цілісності України, військових традицій і звичаїв українського народу, сприяння подальшому зміцненню патріотичного духу.

З 2021 року цей пам'ятний день офіційно названий Днем захисників і захисниць України. Жінки ставали поряд із чоловіками на захист Батьківщини у

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

різні періоди нашої історії. До прикладу, нам відомі імена Христини Сушко та Харитини Пекарчук, які воювали в Армії УНР. У Легіоні Українських Січових стрільців існувала Жіноча чота, співорганізаторкою якої була розвідниця Ольга Басараб. Сотні жіночих імен можна знайти серед героїв Другої світової, бійців УПА. В сучасній українській армії жінки пліч-о-пліч із чоловіками служать на передовій, освоїли спеціальності снайпера, кулеметника, розвідника, механіка, інструктора, медика. За останні 10 років кількість жінок в українському війську зросла у 15 разів. Тому 14 жовтня ми вітаємо всіх захисників України незалежно від статі.

Дату 14 жовтня для Дня захисників і захисниць України обрали не випадково. Історія цього свята має давню традицію. Покрову Пресвятої Богородиці відзначали козаки, за що свято отримало другу назву – Козацька Покрова. Українське військо 1917–1921 років зберігало козацькі військові традиції в назвах військових частин, структурі, прапорах, одностроях тощо. Найкращі традиції захисників минулого успадкували бійці сучасних Збройних сил України. Українська армія береже бойові традиції предків та імена героїв, від воїнів-русичів і козаків до січових стрільців і воїнів УПА.

Історія УПА у вимірах

Світовий контекст

За результатами Першої світової війни (1914–1918) виокремилися три групи держав: переможці (США, Британія, Франція), «переможені в стані переможців» (Італія, Японія) та країни-наступники переможених (Веймарська Німеччина, Австрія, Угорщина). Окремо стояв Радянський Союз – колишня Російська імперія, владу в якій здобули більшовики. Переможці намагалися зберегти статус-кво, інші ж країни прагнули переглянути результати війни на свою користь або взяти реванш за поразку.

Поразка Німецької імперії у війні призвела до втрати частини території та колосальних виплат переможцям. Важкі умови Версальського миру стали причиною різкого сплеску реваншистських настроїв у Німеччині. Після перемоги на парламентських виборах до влади прийшла Націонал-соціалістична робітничка партія на чолі з Адольфом Гітлером (1933 рік). Він скористався тим, що в країні наростало невдоволення результатами Першої світової війни. Головною тезою Гітлера було бажання «відновити справедливість», відродити втрачену імперську велич Німеччини, повернути відібрані сусідами землі. Під час свого правління він «призначив» винними за поразку в Першій світовій війні

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

насамперед євреїв, а також комуно-більшовиків, які були нерозривно пов'язаними у програмі життєвого простору Гітлера (каналізував агресію німецького суспільства проти них), та підтримував у суспільній свідомості уявлення про «державу у ворожому оточенні», яку взяли у кільце «хижі» капіталістичні імперії – Велика Британія, Франція, – а також Радянський Союз. Нацисти перетворили Німеччину (Третій Райх) на потужну мілітаристичну державу, щоб здобути реванш за поразку в Першій світовій війні. Це стало першою передумовою Другої світової.

Виснаження Російської імперії у Першій світовій війні спровокувало спочатку демократичну Лютневу революцію, а потім – більшовицький жовтневий переворот 1917 року. Більшовикам вдалося утримати більшість земель колишньої імперії в Радянському Союзі й поширити свій вплив на країни Європи та світу, що стало другою передумовою Другої світової війни.

У міжвоєнне двадцятиліття українці були найбільшою в Європі бездержавною й розділеною нацією. Радянський тоталітарний режим здійснював проти українців масові злочини. На землях, що відійшли до Польщі (Волинь, Галичина) та Румунії (Бессарабія, Буковина), цілеспрямовано асимілювали українців, порушували їхні права, хоча до масових репресій, як у СРСР, не доходило. Відносно легшим було становище українців на Закарпатті, що входило до Чехословацької республіки, однак і там вони не мали власної національної автономії.

Сили, зацікавлені в перегляді міжнародних кордонів, використовували невирішене українське питання у власних інтересах. Йосип Сталін розраховував приєднати до СРСР частину тодішньої території Польської держави. Такі плани прикривали гаслами про возз'єднання українського народу. Натомість Адольф Гітлер мріяв про створення на території радянської України німецької колонії для задоволення економічних і соціальних потреб Третього Райху. Щоб заспокоїти Велику Британію і Францію Гітлер стверджував, що переозброєння Німеччини спрямоване не проти них, а необхідне для визволення України з більшовицького поневолення. Вважаючи, що апетити Німеччини можна задовольнити незначними поступками, або ж переорієнтувати загарбницькі устремління Гітлера на схід, західні держави проводили щодо агресора «політику умиротворення».

Український вимір визвольного руху

Український визвольний рух, який на початку ХХ століття вилився у національну революцію 1917–1921 років, не зупинився після її поразки, а трансформувався у нові форми – і легальні (де дозволяла політична ситуація), і

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

підпільні. В Західній Україні, що опинилась у складі Польської держави, розгорнула діяльність Українська військова організація. До неї увійшли переважно ветерани військових формувань Української революції. З'явилися також молодіжні націоналістичні гуртки. У 1929 році всі вони об'єдналися в Організацію українських націоналістів. До травня 1938-го її очолював полковник, колишній командир Корпусу Січових Стрільців Євген Коновалець.

Новим викликом для українського визвольного руху й ОУН, зокрема, став початок Другої світової війни, яку у вересні 1939 року розпочали нацистський та комуністичний тоталітарні режими. Західну Україну окупував СРСР і їй вперше довелося зблизька зіткнутися з масовими репресіями комуністичного тоталітарного режиму проти місцевого населення. Водночас після вбивства Євгена Коновальця між керівництвом крайової ОУН (на території України) й еміграційним проводом націоналістів на чолі з Андрієм Мельником тривалий час наростали протиріччя, що проявилися в різних поглядах на тактику досягнення головної мети – здобуття незалежності України. Врешті антагонізм вилився у створення молодим радикальним поколінням 10 лютого 1940 року Революційного проводу ОУН на чолі зі Степаном Бандерою. Він обрав тактику «доконаних фактів» – здобути незалежність власними силами й примусити Третій Райх визнати її. Натомість ОУН під керівництвом Андрія Мельника розраховувала в боротьбі за самостійність України на підтримку гітлерівської Німеччини.

Після її нападу на Радянський Союз скликані революційним проводом ОУН Національні збори у Львові 30 червня 1941 року проголосили Акт відновлення Української Держави, створили Українське державне правління (уряд) на чолі з Ярославом Стецьком. Водночас почали й розбудову Української національно-революційної армії. Керівництво нацистської Німеччини зажадало відкликати Акт, але українські націоналісти відмовилися. У відповідь гітлерівці заарештували й ув'язнили сотні оунівців. 5 липня 1941 року в Кракові затримали Степана Бандеру та посадили у концтабір, де він був до кінця 1944 року.

Попри переслідування похідні групи ОУН(б), що вирушили вглиб України, проголошували Акт відновлення Української Держави в містах, намагалися активно розбудовували там український державний апарат. За цю діяльність протягом пів року німецькі спецслужби ув'язнили до півтори тисячі українських борців.

У вересні 1941 року Провід ОУН(б) перейшов у підпілля. Замість ув'язненого Бандери головою ОУН(б) став Микола Лебедь. Націоналісти почали готуватися до силового протистояння з нацистськими окупантами, про що свідчать документи. Так, зокрема, у повідомленні Поліції безпеки й Служби

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

безпеки (СД) про активізацію руху ОУН (Степана Бандери) та ОУН (Андрія Мельника) проти Німеччини від 23 жовтня 1942 року йдеться: «Все більш помітною стає відмова від боротьби проти більшовизму, пропаганда майже виключно спрямована проти німецької влади, або так званих німецьких окупантів (...) Бандерівський рух зайняв різку позицію проти Німеччини, прагнучи до того, щоб усіма засобами, навіть шляхом збройної боротьби добитися незалежності для України» (Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1, оп.1, спр. 77, арк. 121–122. Машинопис (переклад з німецької).

У жовтні 1942 року керівники структур ОУН(б) взяли курс на розбудову партизанських загонів, які згодом отримали назву Українська повстанська армія.

На початку листопада 1942 року у Львові пройшло засідання Проводу ОУН(б), а в кінці місяця відбулася військова конференція, на якій обговорювалася потреба у створенні повстанської армії. Ухвалою конференції стало рішення про «формування збройних сил ОУН».

Українська повстанська армія

Після проголошення Акта відновлення Української Держави похідні групи менше як за місяць встановили урядування Українського державного правління у 187 районах Західної України (із 200), сформували підрозділи Української національно-революційної армії та Української народної міліції, створили органи влади та самоврядування в Житомирі, Проскурові (нині – Хмельницький), Кам'янці-Подільському, Кривому Розі, Нікополі, Миколаєві – загалом у 26 районах Правобережжя. До вересня похідні групи дійшли до Кіровограда (нині – Кропивницький), Дніпропетровська (Дніпро), заклали осередки на периферії Київської та Одеської областей. У жовтні, коли фронт посунувся у східному напрямку, емісари націоналістів були в Києві, Одесі, Запоріжжі, Сталіному (Донецьку), Полтаві, Харкові.

У лютому-березні 1943 року завершилося формування збройних загонів націоналістів, які мали залучити на свій бік різні верстви населення та підняти їх на всенародну боротьбу проти окупантів.

Регіоном, де почала свій бойовий шлях УПА, стала Волинь. Першим боєм створеного війська став напад боївки Григорія Перегіняка на підрозділ німецької поліції неподалік села Городець Сарненського району. 7 лютого 1943 року повстанці напали на комендатуру міста Володимирця на Рівненщині.

17–21 лютого 1943 року відбулася Третя конференція ОУН(б), яка затвердила курс на збройну боротьбу з німцями та поширення діяльності оунівських збройних підрозділів на всю територію Волині. У квітні 1943-го за

збройними відділами ОУН(б) було закріплено назву Українська повстанська армія (УПА). Її командувачем став керівник крайового проводу ОУН(б) на Волині Дмитро Клячківський («Клим Савур», «Охрім»), котрий узявся за консолідацію всіх українських збройних сил під керівництвом ОУН(б). У листопаді 1943 року було створено Головну команду УПА та Головний військовий штаб (ГВШ), який складався з оперативного, розвідувального, тилового, організаційно-персонального, вишкільного, політвиховного та військово-інспекційного відділів.

УПА була поділена за територіальним принципом на три Генеральні військові округи (ГВО): УПА-Північ під командуванням майора Дмитра Клячківського діяла на Волині, Поліссі, включаючи Житомирщину, та Київщині; УПА-Захід під командуванням майора Василя Сидора («Ростислав Вишитий», «Шелест», «Конрад», «Крегул», «Кравс») охоплювала Закарпаття, Галичину та Буковину; УПА-Південь під командуванням Василя Кука («Леміш», «Ле», «Медвідь», «Коваль») включала територію сучасної Хмельницької, Вінницької, частину Черкаської та Кіровоградської областей. Планувалося також створити УПА-Схід, яка мала діяти на півночі Чернігівської та Сумської областей, але на практиці довелося обмежитися лише рейдами та кількома невеликими місцевими загонами. Кожен ГВО мав свій крайовий військовий штаб, якому підпорядковувалися військові округи (ВО) зі своїми штабами, котрі своєю чергою поділялися на тактичні відтинки в УПА-Захід і військові надрайони та райони в УПА-Північ. Від 1944 року збройна боротьба УПА охопила Надсяння та Холмщину.

Найвищим за посадою в УПА був Головний командир. У різні часи Повстанську армію очолювали: Дмитро Клячківський (1943), Роман Шухевич (1943–1950), Василь Кук (1950–1954).

Армія розбудовувалася в умовах протистояння з ворогами на двох фронтах: антинацистському й антирадянському.

Протягом весни 1943 року загони УПА контролювали частину районів генерального округу «Волинь – Поділля». Повстанці завдали втрат німецькій окупаційній владі, звільнили від окупаційної присутності цілі райони (зокрема на Волині та Поліссі), де творили так звані повстанські республіки, найвищою владою в яких оголошували УПА.

Із середини літа 1943-го антинацистська боротьба УПА охопила всю Галичину. 6–16 липня 1944 року на горі Лопата (Львівщина) кілька куренів УПА під керівництвом Василя Андрусяка – «Різуна» зійшлися в найбільшому бою повстанців із німецько-угорськими військами. Вороги втратили від 200 до 400 солдатів. Протягом 1942–1944 років УПА провела понад 2,5 тисячі

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

антинімецьких акцій, під час яких було знищено близько 12,5 тисяч німців та їх союзників, понад 2 тисячі було поранено і майже 2,5 тисячі захоплено в полон.

Повстанці вели героїчну боротьбу проти сил нацистів, що переважали. 11–12 вересня у селі Новому Загоріві на Волині проти 44 учасників чоти УПА воювали близько півтори тисячі німців, які використовували у бою танки та авіацію. Перемогу здобули повстанці, 18 з яких вирвалися живими з оточення.

Підрозділи УПА також воювали з червоними партизанами, які під контролем радянських спецслужб мали боротися не тільки з нацистами, а й з українськими націоналістами. Бої та сутички повстанців із ними тривали постійно на тлі боротьби проти німецьких окупантів. Повстансько-партизанське протистояння тривало до останніх днів нацистської окупації України. Відомо, що в засідку УПА потрапив командувач 1-го Українського фронту генерал армії Ніколай Ватутін, який помер 15 квітня 1944 року в київському госпіталі від отриманих поранень у бою з повстанцями.

Після вигнання нацистських окупантів з України головним ворогом УПА стала комуністична влада. Своєю чергою вона кинула всі сили проти повстанців, а воєнний стан у Західній Україні скасували аж у липні 1946 року. Найбільший бій підрозділів УПА з військами НКВД відбувся біля села Гурби на Волині 21–25 квітня 1944 року. 30 тисяч енкаведистів проти 4 тисяч воїнів УПА – таким був розподіл сил у найбільшій в історії УПА битві. Із застосуванням танків та артилерії радянські внутрішні війська намагалися оточити та знищити з'єднання повстанців. Упівці зуміли вирватися з оточення.

У липні 1944 року було створено Українську головну визвольну раду як верховний політичний орган керівництва визвольною боротьбою. Підпільний парламент України, що воювала, очолив колишній представник революційного парламенту Української Народної Республіки – Центральної Ради Кирило Осьмак. УГВР затвердила присягу воїна УПА, документи, що висвітлювали політичну платформу визвольного руху. Основою цієї платформи була національно-демократична програма, заклик до боротьби проти тоталітарного режиму, за відновлення національної незалежності та демократичного устрою. Також УГВР затвердила головне гасло УПА – «Свобода народам! Свобода людині!».

Тож до середини 1944-го сформувалася політична та військова сила для боротьби проти сталінського режиму.

У нових умовах тоталітарного режиму, в червні 1946 року командування УПА й керівництво Української головної визвольної ради прийняли рішення розпочати процес поступової демобілізації й до 1949 року відбувся перехід УПА до збройного підпілля. 3 вересня 1949 року вийшов наказ УГВР та ГВШ про

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

розформування залишків активних підрозділів та бойових одиниць УПА і влиття її відділів та штабів у підпільні структури ОУН(б). Бойові акції стали проводити виключно боївки ОУН і Служби безпеки, спрямовуючи їх на послаблення впливу окупаційної адміністрації, боротьбу з агентурою і проти створення колгоспів. Для цього організовували диверсії, засідки, саботаж і вели пропагандистську роботу.

У вересні 1949 року Головний командир УПА Роман Шухевич оголосив демобілізацію останніх відділів армії, переведення воїнів у мережу збройного підпілля. Головним завданням підпілля був захист населення від репресій комуністичного режиму і пропаганда визвольних ідей.

5 березня 1950 року в селі Білогорща біля Львова загинув генерал-хорунжий УПА, голова генерального секретаріату УГВР та голова проводу ОУН(б) в Україні Роман Шухевич. Тож у 1950 році визвольний рух очолив досвідчений конспіратор Василь Кук.

Важко однозначно сказати, коли підпілля припинило діяльність. Очевидно, переломним став 1954 рік, після захоплення в полон Василя Кука. Відтоді боротьба набула характеру неорганізованого спротиву окремих боївок. У 1954–1959 роках повстанці вчинили понад 150 антирадянських акцій і замахів, майже 100 підпалів колгоспних будівель та особистих господарств радянських активістів. Останній бій підрозділу збройного підпілля відбувся біля хутора Лози тодішнього Підгаєцького району Тернопільської області 14 квітня 1960 року. Але й пізніше траплялись сутички окремих підпільників із силовиками комуністичного режиму. А окремі повстанці у підпіллі прожили аж до розпаду Радянського Союзу.

Загалом через лави УПА пройшло близько 100 тисяч вояків. Особовий склад Української повстанської армії становив майже 30 тисяч осіб. УПА боролась за самостійну соборну державу, в якій кожна нація жила б вільним життям.

Голоси боротьби

Роман Шухевич – «Тарас Чупринка» (1907–1950) – генерал-хорунжий, Головнокомандувач УПА

«Ми боремось не тому, що ненавидимо тих, хто знаходиться перед нами, а тому, що любимо тих, хто у нас за спиною».

«Самостійність здобуде не одна партія чи організація, чи окремі люди, здобуде її тільки ціла Україна».

«Нова українська генерація... довершить те, що нам не суджено було

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

довершити. Ми віримо глибоко в українське молоде покоління, що прийде після нас».

Роман Шухевич

Василь Кук – «Василь», «Юрко», «Леміш», «Медвідь» (1913–2007) – генерал-хорунжий, головнокомандувач УПА

«Більшовицька пропаганда усіх свідомих українців називала бандерівцями, і цієї назви не треба соромитися».

«УПА – єдина з усіх сил європейського антифашистського опору, яка вела бойові дії проти нацистів без іноземної допомоги».

Василь Кук

Катерина Зарицька – «Монета», «Маня», «Орися», «Калина» (1914–1986) – зв’язкова Романа Шухевича

«Дорога Мамусю! Пам’ятай, що мною не треба так журитися... як в сороковому році...вмію у кожних умовах уладити собі гарне життя і бути вдоволеною тим, що маю... Маю здібність у всьому знайти якусь радість. Життя може бути гарне і цікаве... Щастя – це дуже взглядна річ і однієї рецепти на нього не можна написати. Річ у тому, щоб його відчувати... Цілий день для мене зайнятий наукою. Скоро стану поліглотом... все для мене скінчене. Ні! Тільки умовини змінилися, фізична сторінка відійшла набік, але залишилася така прекрасна душевна частина життя. Усміхнися, подумай, що в Тебе трохи чудакувата дочка, але найважливіше – перестань вважати її нещасною».

З листа Катерини Зарицької до матері. 1952 рік.

Володимирський централ

Дарія Гусяк – «Дарка», «Нуся» (1928–2022) – зв’язкова Романа Шухевича

«Якби не та війна, то я би ще пожила, а так відчуваю, що довго не витримаю. Увечері сідаю і переглядаю всі новини. Тяжко, але не дивитися не можу. Найбільше болить, що кращі сини знову вмирають за Україну. Співчуваю росіянам, бо у них попереду великі труднощі. Російська Федерація довго не витримає, імперія загине – за все треба буде відповідати. Ми боролися за соборну Україну навіть тоді, коли її було розділено між різними державами. Донбас і Луганщину не треба віддавати. Важливо, що люди там самотужки стають українцями. Але державною мовою не можна поступатися ні в якому разі».

Дарія Гусяк

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ’ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

Олександра (Леся) Томич-Паєвська – «Орися», «М-35» (1908–1953) – координаторка діяльності Окружних Проводів ОУН-УПА Буковини й Гуцульщини, референтка пропаганди Окружного проводу ОУН

«Ми всі загинемо, але ми свідомо вибрали цю дорогу, бо таких, як ми, треба було і буде треба, як зразок прийдешнім борцям за волю України».

З листа Олександри Паєвської до рідних

«Нас із мамою поставили в різних кінцях великої зали, тому спілкуватися ми могли тільки поглядами. Деталі суду не запам'яталися, бо особливо не вслухався і не вдивлявся... Насолоджувався німим спілкуванням з мамою, знав, що бачимось востаннє. Ненька була замучена й виснажена, проте трималася мужньо, навіть мене підбадьорювала усмішкою. Очі мамині були сумні і світлі, наче в святих на стародавніх іконах. Сухо, мов постріл у груди, прозвучав присуд – мамі, Ненаситцеві й Аскольду – вища міра, мені – 25 років. Цифра та видалася мені якоюсь нереальною, навіть смішною, адже прожив я тоді на білому світі всього сімнадцять літ. Замість останнього слова попросив дозволу попрощатися з мамою, проте Зарянов різким порухом голови заборонив...»

Зі спогадів сина Олександри Паєвської Юрія про судове засідання 21 січня 1953 року

Марія Нагірна (Мокрій) (1924–2019) – зв'язкова, медсестра в УПА

«Після суду нас вивезли в Комі АССР на Печору під Воркутою. Вдягли нас в шинелі, які підібрали з фронту: без поли, без рукава. На ноги давали чуні, які робили в'язні з машинного колеса. Ми будували дорогу на Воркуту. Камінці привозили на платформах. Поїзд довго не міг стояти, то мусіли його розгрузити за 15 хвилин. Морози там були дуже великі: поза 40 градусів. На кожному був іній, як на сніговику... Коли перевезли мене в Мордовську АССР, призначили на лісоповал. Тоді був пайок хліба – 600 грамів, а як не зробив норми 300. Пробыла я на повалі лісу зиму, потім – на фабриці пошиву. Добре хоча б, що робили в теплі, годували 3 рази на день. Але було дуже строго, одяг наш забрали і видали свій: 2 суконки, 2 сорочки, черевики 40-го розміру, тілогрійку і двоє трусів. Це мало бути на два роки. На одязі були вибиті хлоркою номера (в мене 904) і викликали нас тільки по номерах».

Марія Мокрій

Дмитро Верхоляк – «Дуб» (1928–2016) – фельдшер УПА, співробітник Служби безпеки ОУН

«У таборах – мордовських та уральських – я намагався нічим не заплямувати

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

честь вояка УПА й українського націоналіста. Хоча після десяти років ув'язнення спеціально возили до Києва, аби підписав заяву, що мене силоміць затягнули в «банду», що я засуджую націоналістів й усвідомлюю свою провину перед радянською батьківщиною. Взамін пропонували волю, студентський квиток у медінститут та офіційний шлюб з моєю Катрусею. Я відповів: «Брехати не буду. Я сам просився в УПА, ще й як просився!». Тоді мене відправили за ґрати ще на 15 років».

Дмитро Верхоляк

Мандик Хасман – «Малий» (1929–2013) – фірман-візник сотенних УПА

«Я був із повстанцями, коли вони на Іваничі наступали, щоб вибити звідти німців. Зривали колії, щоб не вивозили німці людей на роботу в Німеччину. Тяжко було воювати, патронів ніхто не видавав. Що завойовували – те й мали. Я мав польський пістолет «шістка», але патронів до неї не було. У Маневичах маляри стояли. Ми з сотенним поїдемо – завеземо їм сала, а вони нам ящиками патрони давали. Як із Горохова німці їхали – розбили їх. Було й наші хлопці погинули. Але хто їх згадає. Все тільки кажуть, що советська партизанка біла німців. Але на Волині й Галичині то все діяла тільки УПА. Як фронт навесні 1944-го йшов – німці з одного боку наступали, совети з другого. А ми в лісі – між ними. Та все найліпше, що було у моєму житті – пов'язане з українською партизанкою. Такого братерського та теплого відношення до себе я не знав більше ніде».

Мандик Хасман

Іван Гончарук (1925–1988) – останній повстанець, страчений комуністичним режимом

«Це виглядало на виставу. Нагнали повний зал народу. В основному школярі, підлітки. П'ять днів говорили про звірства ОУН і УПА, але до справи Гончарука це не мало відношення. Із 50 осіб, заслуханих у суді, Гончарука особисто знали лише 15. В останньому слові підсудний Іван Гончарук вину свою визнав частково і заявив: «На моїй совісті вбитих людей немає». Врешті вироком суду стала смертна кара. Її реалізували у липні 1989-го – після безрезультатного розгляду касаційних скарг».

Зі спогадів доньки Івана Гончарука Наталі Воронової

Любов Погонюк (Піддубій) – «Сумна» (нар. 1930) – зв'язкова УПА

«Всіх, хто за 54-ю статтею, сюди, у «Берлаг», відправили. Закрили нас, як у тюрмі. Номери подавали: на хустці номер, на спідниці і на спині. Почали

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2021 16:33:45 по 26.10.2022 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022

вивозити на золоті копальні – «приіски». А я важко захворіла. Мене тоді у медчастину поклали. У тайгу не взяли. А я полежала в лікарні, як виписали, пішла на будівництво у Магадані. Морози – до 60 градусів. І їсти нічого. Мало нам давали, бо норми не виконували. Якихось 300 грам хліба і баланди пів черпака. На сніданок – ложка якоїсь каші й шматочок хліба. Обід – щось таке, що і свиням не дають. А на роботу женуть: за нами конвой із собаками. Дуже було тяжко. Хай Бог нікому не дає такого».

Любов Погонюк

Над матеріалами працювали співробітниці Українського інституту національної пам'яті Олена Охрімчук, Ганна Байкеніч, Лариса Бондарук.

Консультантка – Леся Онишко, учений секретар Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності, дослідниця Українського визвольного руху.

Висловлюємо подяку за надані матеріали та співпрацю:

Лесі Онишко – ученому секретареві Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності, дослідниці Українського визвольного руху (Київ);

Юрію Мокрію – історику-краєзнавцеві, досліднику Українського визвольного руху на Підволочичині (Тернопільська область).

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат [2B6C7DF9A3891DA104000000776F8B00A9889902](#)

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з [26.10.2021 16:33:45](#) по [26.10.2022 23:59:59](#)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 1369/09.6-07-22 від 07.10.2022